

Driemaal duurzaam: economisch, ecologisch en sociaal

Het begrip 'duurzaamheid' hangt in de lucht. Ook in kerken lijkt sprake van een brede bereidheid om zich te bezinnen op duurzaamheid. Dit artikel verkent het thema duurzaamheid en probeert de vraag te beantwoorden op welke wijze kerken een bijdrage kunnen leveren.

In de samenleving heerst een breed besef dat de huidige wijze van produceren en consumeren ten koste gaat van de aarde, het milieu, andere mensen (hier en elders) en onszelf. Hier in het rijkere deel van de wereld stelt de welvaart een groot deel van de bevolking in staat zich te omringen met tal van materiële middelen voor hun behoeftebevrediging. Of die overvloed aan materiële middelen werkelijk kwaliteit van leven biedt en dus gelukkig maakt is echter de vraag. Wat lijkt te ontbreken is aandacht voor welzijn. Daarbij gaat het meer om de niet-materiële aspecten van het goede leven als vrijheid, gerechtigheid, aandacht en zorg voor elkaar, rust en oog voor het geheim van de werkelijkheid.

Ook in kerken leeft het besef dat de huidige wijze van produceren en consumeren op de langere termijn niet houdbaar is. Aan Protestantse kant heeft met name de zogenaamde Accra-Verklaring dit besef gevoed. In de nazomer van 2004 heeft de Wereld Alliantie van Protestantse Kerken, bijeen te Accra in Ghana, een verklaring aangenomen

waarin zij haar zorgen uitspreekt over de neoliberale richting waarin de huidige wereld-economie zich ontwikkelt. Deze ontwikkeling gaat gepaard met grote armoede en aantasting van het milieu. Aan Rooms Katholieke zijde hebben vooral de Millenniumdoelen het besef gevoed dat vermindering van de overbelasting van het milieu en vermindering van armoede (wereldwijd) een verandering eisen van de wijze waarop we goederen en diensten produceren en consumeren.

Onbalans

Als door onze wijze van produceren en consumeren het milieu te diep aange-tast wordt, zal de aarde voor ons op den duur geen

leefbare plek meer zijn. Wanneer onze wijze van produceren en consumeren inhoudt dat alleen degenen eraan mee kunnen doen die sterk en rijk zijn, dan betekent dit dat zwakkeren steeds verder in armoede worden buitengesloten. Wanneer we het thema duurzaamheid op deze wijze benaderen, worden er drie dimensies zichtbaar. Met de wijze van

Het meest wijze antwoord

op de afhankelijkheid

van de natuur

en andere mensen

lijkt een houding

van wederkerigheid.

Er komt een moment dat de aantasting

van natuur en menselijk welzijn

letterlijk een onbetaalde rekening presenteert.

produceren en consumeren, de inrichting en organisatie van productieproces, arbeidsproces en consumptie, gaat het om de huishouding van de samenleving: de economische dimensie. Deze economische dimensie heeft gevolgen voor het natuurlijk milieu: de ecologische dimensie. Het gaat daarbij om de vraag hoe de belasting van het milieu zich verhoudt tot zijn draagkracht en herstelvermogen. Tegelijk heeft de economische dimensie gevolgen voor mensen en hun onderlinge verhoudingen. De huidige inrichting en organisatie van productie-, arbeidsproces en consumptie gaat uit van de behoefte aan een eindeloze stroom van goederen en diensten. Degenen die het lukt om een geslaagde plek te verwerven in het productie- en arbeidsproces, kunnen weliswaar volop deelnemen aan de jacht op deze goederen en diensten, maar vaak ontbreekt de tijd en de rust om ervan te genieten. Zij die niet slagen in deze participatie komen in welvaart op een steeds grotere afstand van de anderen te staan.

Op het moment kunnen we waarschijnlijk wel zeggen dat de economische dimensie de meest dominante is. Productie en consumptie jagen elkaar aan, terwijl op de achtergrond kapitaalverschaffers er alle belang bij hebben dat dit proces op een financieel rendabele wijze

verloopt. Of het ook ecologisch en sociaal rendement oplevert, is een vraag die gelukkig steeds vaker gesteld wordt. In het bedrijfsleven is dit de vraag naar Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (MVO). Het gaat hierbij om het werken aan de balans tussen de drie P's van *Profit* (economische dimensie), *Planet* (ecologische dimensie) en *People* (sociale dimensie). Sinds Greenpeace midden jaren '90 Shell weerhield van het afzinken van het booreiland Brent Spar is MVO een niet meer weg te denken trend uit het bedrijfsleven. Enerzijds doen bedrijven aan MVO uit eigenbelang, uit angst voor beschadiging van de zorgvuldig opgebouwde reputatie en dus financiële schade. Anderzijds groeit ook in het bedrijfsleven het bewustzijn dat de onbalans tussen deze dimensies de duurzaamheid van de samenleving, de houdbaarheid daarvan op de langere termijn, ernstig in gevaar brengt.

Afhankelijkheid en wederkerigheid

Het zoeken naar de balans tussen de drie dimensies is een dynamisch proces met gevoel voor de onderlinge afhankelijkheid van economische, sociale en ecologische waarden. De huidige onbalans tussen de drie dimensies vindt haar grond in een miskennis van die onderlinge afhankelijkheid en dynamiek.

De overbelasting van milieu en aantasting van menselijk welzijn vormen momenteel de keerzijde van een opgejaagde economische ontwikkeling die vooral oog heeft voor financieel rendement. Geld betekent in deze economie macht om goederen en diensten te kopen. Geld betekent beschikkingsmacht over andere mensen en derhalve zelfredzaamheid. Geld is op deze manier vooral een poging om de afhankelijkheid van de natuur en van andere mensen te ontlopen. De afhankelijkheid echter die bij het menselijk leven hoort,

afhankelijkheid van de natuur en van de aandacht en zorg van anderen, laat zich niet blijvend ontlopen. Er komt een moment dat de aantasting van natuur en menselijk welzijn een onbetaalde rekening presenteert, letterlijk de onbetaalde rekening van alle ecologische en sociale kosten die gemaakt worden om financieel rendement te realiseren. Het meest wijze antwoord op de afhankelijkheid van de natuur en andere mensen lijkt dan ook een houding van wederkerigheid, oog daarvoor en de erkenning dat we afhankelijk zijn van de natuur en van elkaar.

Het zoeken naar de balans tussen de drie dimensies is een dynamisch proces met gevoel voor de onderlinge afhankelijkheid van economische, sociale en ecologische waarden.

Grenzen

Het streven naar duurzaamheid in een brede economische, ecologische en sociale betekenis heeft ook te maken met het stellen van grenzen. De financiële rendementseis uit de economische dimensie krijgt zijn grens gesteld in de draagkracht en het herstelvermogen van de natuur en in het welzijn van mensen. Tegen de financiële rendementseis wordt zo 'nee' gezegd. Dit 'nee' zou ook nog verdedigd kunnen worden met diezelfde rendementseis. Immers, als de rendementseis de ecologische en sociale grenzen niet in acht neemt, heeft het op een gegeven moment ook geen (ecologische en sociale) voedingsbodem meer waarop het kan groeien. Alleen al vanuit het oogpunt van economisch beleid op de langere termijn is het verstandig om ecologische en sociale grenzen te respecteren.

In het zoeken naar de balans tussen de economische, ecologische en sociale dimensie gaat het evenwel om meer dan het veilig stellen van financieel rendement. In deze balans is sprake van een andere intrinsieke waarde, namelijk van 'goed leven'. Dit 'goede leven' heeft ook te maken met overvloed. Naast het genieten van materiële zaken, gaat het daarin ook om aandacht en zorg voor

elkaar en de natuur. Het stellen van een grens, het uitspreken van een 'nee' tegenover de financiële rendementseis, vindt zo zijn positieve fundament in het uitspreken van een 'ja' tegenover een 'goed leven'.

Bijbelse verdieping

Dit is misschien een goed moment om een begrip ter sprake te brengen dat in het bijbelstheologische taalveld ook de betekenis van 'duurzaamheid' heeft. Het Hebreeuwse 'aman' betekent 'vast zijn, zeker zijn, duur hebben, duurzaam zijn'. In een afgeleide zin betekent het 'waar zijn' en 'betrouwbaar zijn'. De betekenis van het woord wordt vooral betrokken op God zelf, op zijn verbond met Israël en de bij deze God en zijn verbond passende houding van Israël. 'Duurzaam' wordt de houding van Israël genoemd wanneer zij gegrond is in liefde jegens God en in gerechtigheid jegens de schepping, de naaste en de natuur. Duurzaam in Gods ogen kan alleen die houding zijn waarin gerechtigheid wordt betracht tegenover de naaste en de natuur. Gerechtigheid is in het bijbelse taalveld een gemeenschapsbegrip dat een brede wederkerigheid behelst jegens de medemens en de schepping. Het gaat om een gemeenschapsbegrip dat mens en natuur insluit met het oog op hun kwetsbaarheid en afhankelijkheid van elkaar. Alleen het praktiseren van deze gerechtigheid maakt het leven voor Gods aangezicht vast, zeker en duurzaam. In het bijbelse scheppingsverhaal betekent dit

Het stellen van een grens, het uitspreken van een 'nee' tegenover de financiële rendementseis, vindt zo zijn positieve fundament in het uitspreken van een 'ja' tegenover een 'goed leven'.

leven voor Gods aangezicht dat de mens in het centrum gesteld wordt met de opdracht om de schepping te bewerken en erover te waken (NBV Gen. 2:15). De schepping is afhankelijk van de mens, daar ligt dan ook de

menselijke verantwoordelijkheid: menswording als het waken over de schepping. De gang van de scheppingsdagen herinnert daarbij aan de bestemming van de schepping. Deze eindigt op de zevende dag, de dag waarop aan vermenigvuldiging en onderwerping een grens gesteld wordt. De sabbat is het feest van de duurzame samenleving waar mens en natuur in wederkerigheid in het

middelpunt staan. Aan de rand verschijnt de economie, het bewerken van en waken over de schepping, als randvoorwaarde voor het leven van mens en natuur.

'Echte Welvaart'

Heel scherp gezegd leven en werken wij in een samenleving waarin mens en natuur niet centraal staan. Centraal staat de financiële rendementseis vanuit de economische dimensie. Aan de rand verschijnt de natuur als grondstof voor productie en consumptie, terwijl de mens gereduceerd wordt tot arbeidskracht en koopkracht. Al naargelang mensen meer succes hebben in deze samenleving kunnen ze zich op grond van hun koopkracht met welvaart troosten en verdoven. Tot steeds meer mensen lijkt het echter door te dringen dat welvaart niet hetzelfde is als welzijn. In deze context krijgt

een streven naar duurzaamheid in een brede betekenis nieuwe kansen, omdat welzijn juist door het realiseren van een balans tussen de economische, ecologische en sociale dimensie vergroot kan worden. Het streven naar duurzaamheid wordt zo een uitnodigend perspectief. Van een moeizame en drammerige manier om mensen tot een andere wijze van produceren en consumeren aan te zetten en welvaart in te leveren, kan het een nieuwe inspirerende zoektocht naar meer welzijn worden: 'echte welvaart!' Allerlei goederen

*De sabbat is het feest van de duurzame
samenleving waar mens en natuur in
wederkerigheid in het middelpunt staan.*

en diensten worden wellicht ook minder urgent als troost en verdoving, wanneer op een andere wijze meer welzijn gerealiseerd kan worden. Godfried Bomans zei dit jaren geleden zo:

*"Het helpt niets
de mensen dag in dag uit erop te wijzen,
dat ze over pakweg 30 jaar naar de bliksem gaan,
want ze zijn daartoe gaarne bereid,
mits het hun vandaag maar goed gaat.*

*Zelfs bij een eerder intreden van de catastrofe
is er nog geen reden tot alarm...*

*Het is onbegonnen werk de mensen te wijzen
op de zinloosheid van hun streven
naar geld, comfort, snelle verplaatsing
en al die zaken waardoor duizenden uitlaatkleppen
hun gif de wereld inbraken,
zolang je geen alternatief te bieden hebt.*

*Ze geven het niet uit handen,
want wat krijgen ze ervoor terug?
Een leven waaruit ook dát nog is weggenomen!*

*Pas wanneer je onder hun bestaan
een nieuwe bodem schuift,
waardoor dit alles zijn urgentie verliest,
kun je wat eisen.*

*Dan hoeft het ineens niet meer,
het is gewoon onbelangrijk geworden!"*

Andere wegen

Het is velen duidelijk dat de huidige wijze van produceren en consumeren op de langere termijn onhoudbaar is. Er moeten urgent andere wegen ingeslagen worden. Dit gebeurt ook al. In het bedrijfsleven is al langere tijd sprake van de trend van Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (MVO). Hierbij zoeken ondernemingen naar een evenwicht in het nastreven van economische, ecologische en sociale waarden en leggen verantwoording af over hun ondernemingspraktijken aan een veel bredere kring van belanghebbers dan alleen kapitaalverschaffers. Tal van (kerkelijke en christelijke) maatschappelijke organisaties zijn bezig met *fair trade*-initiatieven, waarbij ontwikkelingssamenwerking plaatsvindt in de vorm van het bevorderen van eerlijke handel. Tal van maatschappelijke organisaties en individuele burgers letten erop of de goederen en diensten die te koop aangeboden worden wel op een maatschappelijk verantwoorde wijze geproduceerd zijn. Met hun keuzes spelen individuele consumenten gezamenlijk een belangrijke rol bij het ondersteunen dan wel afdwingen van een maatschappelijk verantwoorde wijze van produceren. Zowel de landelijke overheid als regionale en lokale overheden, stimuleren en faciliteren fenomenen als maatschappelijk verantwoord produceren en consumeren.

De bijdrage vanuit de kerken

Kerken zouden ten opzichte van dit inslaan van andere wegen plekken kunnen zijn waar dit gevoel van urgentie gedeeld wordt en individuele christenen en kerkgemeenschappen zich haasten om zelf ook andere wegen in te slaan. De Protestantse Kerk in Nederland geeft hiervan een mooi voorbeeld met het voornemen de eigen dienstorganisatie te scannen op de mogelijkheid van meer duurzame keuzes. Zo'n scan kan ook toegepast worden op de lokale kerkelijke gemeente en parochie. Verderop in dit nummer van *OndersteBoven* treft u een miniscan aan, waarmee u de huishoudelijke organisatie van uw eigen kerkelijke gemeente en parochie op de mogelijkheid van meer duurzame keuzes kunt scannen. Daarnaast heeft de Protestantse Kerk in Nederland het voornemen geuit om zich aan te sluiten bij het MVO-platform. Dit is een verband van maatschappelijke organisaties dat zijn krachten en deskundigheden op het gebied van MVO bundelt en bedrijfsleven en overheden aanspreekt op hun verantwoordelijkheid in het kader van MVO. Op deze wijze versterkt de Protestantse Kerk in Nederland een belangrijke stem die er vanuit de samenleving klinkt ten aanzien van MVO.

Naast het delen van dit gevoel van urgentie en het ontwikkelen van praktijken is het even belangrijk dat het verlangen naar een meer duurzame samenleving gewekt en gevoed wordt. Een gevoel van urgentie in een sfeer van een 'heilig moeten' alleen, levert op den duur onvermijdelijk kramp en vermoeidheid op. Kerken kunnen ook plekken zijn waar een spiritualiteit van duurzaamheid gewekt en gevoed wordt. Zonder dat gaat het streven naar duurzaamheid gemakkelijk lijden aan activisme en vermoeidheid. Een elan is nodig dat dit streven een creatief en aanstekelijk

karakter geeft. De kern hiervan zou het besef kunnen zijn dat ons leven van meet aan is bestemd om duurzaam te zijn, om toekomst te hebben. Van Godswege is ons leven zoals Willem Barnard in gezang 225 dicht 'rust en duur gegund, zin en samenhang'. Duurzaamheid is ons gegeven als de aarde onder onze voeten, met de natuur rondom ons en de mensen waarmee we samenleven en samenwerken. Het komt er op aan om die rust en duur te bewaren en daarmee zijn we terug bij het sabbatsgebod, dat eraan herinnert om te leven vanuit het feest van bevrijding tot duurzaamheid. ◀

Gespreksvragen

1. Wat betekent duurzaamheid voor u?
2. De tekst spreekt van een zoeken naar de balans tussen de economische, sociale en ecologische dimensie. Hoe ervaart u dit zoeken?
3. Waar wordt u door geïnspireerd in verband met duurzaamheid?